

E-book CABRIO

Circulair aanbesteden van overheidsprojecten: een leidraad

Partners

Met de steun van

1. Inleiding

Circulair bouwen en verbouwen is een bouwpraktijk die streeft naar een steeds beter, efficiënter en effectiever gebruik van grondstoffen en hulpbronnen. Dat streven past in de globale transitie van een lineaire economie naar een circulaire economie. Vandaag is circulair bouwen nog niet breed ingeburgerd, maar deze praktijk moet in de toekomst steeds meer de norm worden.

Hoe kunnen we dat proces versnellen en ondersteunen? Het CABRIO-initiatief, dat ondersteund wordt door Vlaanderen Circulair, helpt lokale overheden op weg om circulair bouwen en verbouwen via hun aanbestedingen te stimuleren. CABRIO staat voor Circulaire Administratieve Bepalingen en Richtlijnen In Overheidsopdrachten. In dit E-book geven we de nodige achtergrondinformatie:

- **Welke circulaire opportuniteiten dienen zich aan in het aanbestedingsproces?**
- **Welke circulaire tools kunnen daarvoor ingezet worden?**
- **Hoe promoten we circulair bouwen via de selectie- en gunningscriteria?**
- **Welke innovatieve aanbestedingsmethodes kunnen we gebruiken?**

In een addendum beantwoorden we ook de meest gehoorde juridische vragen over circulair bouwen en verbouwen.

Dit E-book biedt uitgebreide achtergrondinformatie over circulair aanbesteden. Een korte introductie tot het thema vind je [hier](#). In dat introductiedocument vind je ook links naar documenten met selectie- en gunningscriteria voor ontwerpteams, aannemers en design & build-teams. Dezelfde links vind je hieronder in de paragrafen 2.4 en 2.6.

2. Circulaire opportuniteiten in het aanbestedingsproces

Het uitgangspunt van CABRIO is om het proces van de aanbesteding van overheidsopdrachten in te zetten als hefboom om circulair bouwen een flinke duw in de rug te geven.

In dit aanbestedingsproces beschikt de aanbestedende overheid over een uitgebreide “toolbox” met instrumenten zoals selectiecriteria, gunningscriteria, procedures en minimale eisen. Het is belangrijk te weten hoe de overheid met deze tools kan spelen. Naarmate de aanbestedende overheid meer en meer vertrouwd raakt met de materie en meer maturiteit verwerft, zal ze elke opdracht beter kunnen finetunen naar de specifieke visie en het gekozen ambitieniveau.

Hieronder bespreken we een aantal instrumenten in detail en wijzen we op de kansen zich aandienen voor een meer circulaire benadering van de vraag.

2.1. Bepaling van de behoefte en circulaire ambitie

Voorafgaand aan de eigenlijke aanbesteding moeten de behoefte en de circulaire ambitie bepaald worden. Elk bouw- of verbouwproject begint immers bij de vaststelling van een specifieke uitdaging binnen een organisatie. Bijvoorbeeld:

- Er is een concreet probleem in de werking of dienstverlening.
- Nieuwe of gewijzigde regelgeving creëert nieuwe operationele noden.
- Strategische beleidsdoelstellingen creëren een behoefte op korte of lange termijn.

Bekijk de behoeftevraag met een kritisch oog

Dergelijke behoeftes van een organisatie worden vaak meteen vertaald naar een behoefte aan ruimte. Maar in een circulaire benadering wordt de behoeftevraag best ruimer opgevat. Een nieuw gebouw is immers niet steeds het beste antwoord op de uitdaging.

Bij de behoeftebepaling dient zich dan ook de eerste kans aan om voor circulaire opties te gaan. Het Manifest van de Bond van Nederlandse Architecten (BNA) benadrukt dat “de circulaire vraag achter de vraag” moet gesteld worden:

“Het is van belang om bij aanvang van een ontwerpopdracht na te denken of de door de opdrachtgever gevraagde functionaliteit wel nodig is. Het streven naar het verminderen van het grondstoffengebruik betekent dat wij ons ook kunnen afvragen of we überhaupt nieuw moeten bouwen. Daarnaast moet een gebouw ook een hoge ‘likeability’ hebben om te zorgen dat we er van gaan houden en het blijven verzorgen. Het moet de moeite waard (zowel financieel als emotioneel) zijn om het aan de veranderende maatschappij aan te passen.”

Volgende vragen kunnen gesteld worden:

- Kunnen we de behoefte niet even goed afdekken met een renovatie of uitbreiding van een bestaand gebouw?
- Is het een optie om ruimtes te delen met derden (“sharen”)?
- Kunnen gelijklopende behoeftes van verschillende organisaties in één enkel gebouw ondergebracht worden (“poolen”)?
- Zijn de voorgenomen oppervlaktes van de geplande ruimtes niet overschat?
- Kan de gedetecteerde behoefte evolueren in de tijd of bestaat het gevaar dat ze gauw achterhaald zal zijn? Zo kun je disproportionele investeringen vermijden en komt functionele aanpasbaarheid prominenter in beeld.

Enkele suggesties om die vragen goed te kunnen beantwoorden:

- Laat een behoeftestudie maken, bijvoorbeeld met een grafische weergave van de actuele bezettingsgraad van een bestaand gebouw. Dat kan tot verrassende inzichten leiden en zelfs tot een herdefiniëring van de vraag.
- Bestel een haalbaarheidsstudie bij onafhankelijke bouwprofessionals zoals architecten en ingenieurs. Dat levert waardevolle input op, bijvoorbeeld om een onderbouwde afweging te maken tussen nieuwbouw en renovatie of uitbreiding.

Verfijn de behoeftevraag en valideer ze

De initieel geformuleerde behoefte moet dus verfijnd en gevalideerd worden. Het is heel belangrijk om daarbij de eindgebruikers en de overige stakeholders te betrekken. Sommigen onder hen hebben misschien koudwatervrees voor “innovatieve” circulaire opties. De slaagkansen van het project worden groter als je hen vroeg in het besluitvormingsproces betreft. Zo creëer je draagvlak en goodwill.

Een suggestie in dit verband: voer informele interne besprekingen, beleg strategische workshops of focusgroepen, hou bevragingen bij eindgebruikers of organiseer bootcamp-achtige initiatieven.

Leg het circulaire ambitieniveau vast

Voorts is het essentieel om je ambities over circulair bouwen goed in kaart te brengen. Hoe duurzaam, circulair en groen moet het te bouwen of te renoveren gebouw worden? Welke circulaire strategieën en acties moeten er minstens in aan bod komen? In hoofdstuk 3 gaan we dieper in op de tools waarmee je dit kunt doen. In dit stadium zijn vooral de Ambitiekaart Circulair Bouwen van OVAM en de brede duurzaamheidstool GRO nuttig.

2.2. Klassiek aanbesteden of design & build?

Voor de echte aanbesteding van start kan gaan, moet bepaald worden of dit zal gebeuren via een klassieke aanbesteding of een design & build-formule. Die keuze hangt van verschillende factoren af zoals de grootte van de opdracht, de doorlooptijd van de procedure, de budgetzekerheid, de eventuele bijstand van een procesbegeleider, enzovoort. Ook de circulaire ambitie kan in een aantal opdrachten een factor zijn.

In de klassieke aanpak voert de aannemer uit wat de ontwerper ontworpen en beschreven heeft. In design & build daarentegen wordt het uitvoerdersteam van in het begin betrokken bij het proces en kan het dus meedenken en meewerken aan oplossingen. Dat is nuttig aangezien de ontwerper niet alles in het vizier kan hebben wat technisch mogelijk of beter is. In sommige opdrachten heeft de inbreng van de uitvoerder een grotere meerwaarde dan in andere. Enkele voorbeelden:

- **Opdrachten die sterk focussen op de inzet van hergebruikt materiaal. De uitvoerder weet immers beter dan wie ook welk materiaal daarvoor in aanmerking komt.**
- **Opdrachten waarin de architecturale kwaliteit veeleer ondergeschikt is aan andere criteria. Een voorbeeld is het plaatsen van prefab-klaslokalen waarbij criteria zoals uitvoeringstermijn, wegneembaarheid en uitbreidbaarheid voorrang hebben.**
- **Opdrachten waarin een uitvoerder echt kan uitgedaagd worden tot het ontwikkelen van circulaire oplossingen, bijvoorbeeld alternatieve business-modellen ("as a service") van technische installaties.**

De circulaire ambitie kan dus mee bepalend zijn voor de keuze om klassiek of via design & build aan te besteden.

Aandachtspunten bij design & build

Design & build is in de openbare sector goed ingeburgerd. Toch blijft het nuttig om hier enkele aanbevelingen onder de aandacht te brengen. Deze aspecten worden uitvoeriger besproken in de publicatie "DBM Design Build Maintain" (2013) van het Vlaams Kenniscentrum PPS:

- Design & build veronderstelt een zeer goed voorbereid bestek, meestal op basis van zeer precies omschreven prestaties of zogenoemde "outputspecificaties". Het is onzeker of relatief kleine opdrachtgevers zoals lokale besturen hiervoor de tijd en de expertise in huis hebben.
- De onafhankelijkheid van de architect ten opzichte van de aannemer moet juridisch-technisch verzoend worden met zijn rol in een design & build-constellatie.
- In een design & build-context kan het zoeken naar een compromis de bovenhand krijgen, wat nadelig kan zijn voor de architecturale kwaliteit.
- Design & build vraagt veel inspanningen van de ontwerper. Het ontwerp moet immers zodanig ver uitgewerkt worden (tot ongeveer aanbestedingsniveau) dat de uitvoerder er veilig genoeg prijs op kan geven. Bijgevolg moet de ontwerper voor deze prestaties ook terdege vergoed worden en moet de opdrachtgever rekening houden met een meerkost.
- De noodzaak van een al ver uitgewerkt ontwerp heeft anderzijds ook voordelen wat het laat de opdrachtgever toe om ook te vragen naar een detailberekening van een aantal milieu-aspecten. Zo hebben we in het CABRIO-document met gunningscriteria voor design & build-teams een voorbeeld opgenomen van een "embodied CO2"-criterium, zie 4.1.
- In een design & build-proces is er vaak geen tussentijds "evaluatiemoment" waarin het schetsontwerp en de architecturale visie van het design & build-team al een eerste keer kan afgetoetst worden aan de verwachtingen en de wensen van de opdrachtgever. Dat kan ertoe leiden dat een verkeerd spoor wordt ingezet van begin tot eind, meer bepaald bij foutieve of onzorgvuldige interpretaties van de "nota van uitgangspunten". De formule kan leiden tot een verminderde interactie tussen ontwerper en opdrachtgever, terwijl die interactie toch essentieel is.

2.3. De opdracht, de projectvisie en het programma van eisen

Van zodra de behoefte en de circulaire ambities bepaald zijn en de aanbestedingsformule is vastgelegd kan de opmaak van de opdrachtdocumenten van start gaan. Daarin zitten volgende onderdelen:

- Een sprekende titel.
- Een omschrijving van het te realiseren bouwwerk.
- Een visienota.

Trek de juiste aandacht met een sprekende titel

Met de titel van de aanbesteding wil je de aandacht trekken van mogelijke ontwerpers- en uitvoerdersteams. De woorden die je daarin gebruikt, bepalen mee wie er op je aanbesteding zal reageren. Bijvoorbeeld: als je een vrij hoge circulaire ambitie hebt, dan neem je het woord "circulair" best op in de titel. Zo zorg je dat jouw project hoog scoort wanneer iemand het woord "circulair" gebruikt in een zoekopdracht op aanbestedingsplatformen zoals e-notification en GOVEX.

Omschrijf het te realiseren bouwwerk

Dit is een bondige maar heldere omschrijving van het te realiseren gebouw. De nadruk moet liggen op factuele zaken zoals de omvang, de functie, de ligging en de eindgebruikers van het bouwwerk. Maar de omschrijving kan ook al gebruikt worden om inhoudelijke accenten te leggen. Als er een zekere ambitie is inzake circulariteit wordt die best hier al expliciet benoemd. Dat verhoogt opnieuw de kans dat gespecialiseerde ontwerp- en uitvoerdersteams de opdracht gaan opmerken en meenemen in hun planning.

Verduidelijk de visie van het project

De visienota gaat nog een stap verder. Ze moet alle ambities van het project duidelijk naar voren halen. Hierin belicht je dus niet alleen de beoogde

architecturale, stedenbouwkundige, functionele en technische kwaliteiten van het project maar verschaf je ook een grondiger inzicht in de circulaire ambities. Je maakt dus het volgende duidelijk:

- Wat wil je precies bereiken met dit project?
- Waar liggen de prioriteiten? Wat zijn de minimale eisen? Wat zijn de maximale verwachtingen?
- Wat zijn de circulaire ambities? Wil je koploper zijn, een pilootproject realiseren, voortrekker zijn, of toch eerder vertrouwen op beproefde concepten?

Dit is duidelijk maatwerk, het is geen goed idee om een generieke tekst te gebruiken. Hoe beter en concreter de verwachtingen worden verwoord, hoe groter de kans op kwaliteitsvolle offertes die gericht inspelen op de geformuleerde ambities en doelstellingen. Verwerk hier dus ook de algemene lijnen van je circulaire ambitiestudie in. Je kan ook verwijzen naar engagementen zoals bestuursakkoorden, burgemeestersconvenanten, mission statements en de Green Deal.

Bepaal het programma van eisen

Hoe groter de circulaire ambitie, hoe meer dit concreet naar voren moeten gehaald worden in het programma van eisen. Dit is dus de plaats waar de resultaten van de ambitiesdetectie op basis van de OVAM-ambitiekaart of GRO in detail worden beschreven. Concreet worden hier dus eisen opgenomen zoals:

- **Materiaalverbruik verminderen**
- **Toepassen van hergebruikte materialen**
- **Functionele aanpasbaarheid**
- **Het verplicht gebruik van GRO als monitoringtool (zie ook 3.2)**
- **Het verplicht gebruik van TOTEM om de impact van materialen te meten (zie 3.3)**

2.4. De selectie van de meest geschikte kandidaat-teams

Om te zorgen dat circulaire criteria meegenomen worden bij de selectie van de meest geschikte kandidaat-teams voor de opdracht biedt CABRIO drie kant-en-klare documenten met selectiecriteria, afhankelijk van de aanbestedingsformule:

Kandidaat-teams

- [Selectiecriteria voor ontwerpteams](#)
- [Selectiecriteria voor aannemers](#)
- [Selectiecriteria voor design & build-teams](#)

Selectiecriteria voor ontwerpteams

In de documenten met selectiecriteria voor ontwerpteams (en design & build-teams) werd rekening gehouden met de bevindingen, ervaringen en adviezen van een aantal sleutelorganisaties zoals het [NAV](#), het [Team Vlaams Bouwmeester](#) en [ProCirc](#).

De circulaire criteria zijn in de documenten weergegeven als optionele elementen die afhankelijk van het gekozen ambitieniveau kunnen opgenomen worden.

De opvallendste toevoeging aan de “klassieke” criteria voor ontwerpteams is de vraag naar een “extra referentie” die mag afwijken van de eisen en verwachtingen gesteld aan de gewone referenties. Met de extra referentie kunnen inschrijvers aantonen tot wat ze in staat zijn. Voorbeelden zijn ingewikkelde, veeleisende of vernieuwende realisaties, technisch hoogstaande uitvoeringen, en de actieve medewerking aan innoverende pilootprojecten of wetenschappelijke studies, in het bijzonder op het vlak van circulaire economie.

In de documenten is deze extra referentie opgenomen als criterium na de doorselectie (bij ex aequo), maar ze kan evengoed worden opgenomen als een verplichte referentie.

Selectiecriteria voor uitvoerders

Ook in de documenten met selectiecriteria voor uitvoerders (en design & build-teams) werd rekening gehouden met de specifieke aandachtspunten voor circulair bouwen. Ook hier zijn de circulaire criteria weergegeven als optionele elementen die afhankelijk van het gekozen ambitieniveau kunnen opgenomen worden.

De opvallendste toevoeging aan de “klassieke” criteria voor uitvoerders is de vraag naar referenties op het gebied van “circulaire acties” als een manier om de competenties in het domein van de circulaire economie aan te tonen. Bewust wordt gevraagd naar ervaring met “circulaire acties” en niet “circulaire gebouwen,” want die laatste zijn nog vrij uitzonderlijk. Zo houden we de instapdrempel voor potentiële uitvoerders voldoende laag (zie ook vraag 5 in het juridisch addendum).

Kandidaten worden gevraagd om minstens één ondernomen circulaire actie toe te lichten:

- Een beschrijving van de circulaire actie en de toegepaste methodologie. Als het gaat om een actie over hergebruik van materialen zal bijvoorbeeld informatie verwacht worden over het soort materiaal dat wordt hergebruikt, hoe het wordt gebruikt, in welke hoeveelheid en met welke traceerbaarheid.
- Een evaluatie van de impact die deze circulaire actie had op de kostprijs.
- Alle andere informatie die nuttig is voor de beoordeling van het type, de omvang en de toegevoegde waarde van de circulaire actie.

Acties op het vlak van circulaire economie kunnen eveneens zijn: de actieve medewerking aan een pilootproject, een wetenschappelijke studie of een ingewikkelde, veeleisende en vernieuwende uitvoering op het vlak van circulair bouwen.

2.5. Het beschrijvend bestek of het prestatiebestek

De minimale eisen waaraan het bouwwerk moet voldoen worden opgenomen in het bestek. In een klassieke aanbestedingsprocedure is dat de opdracht van de ontwerper. Die maakt dan (in samenspraak met de opdrachtgever) een beschrijvend bestek waarin vrij precies wordt omschreven welke materialen op welke manieren in het bouwwerk moeten worden verwerkt. Inspiratie daarvoor kan bijvoorbeeld gehaald worden uit het aangepast “bouwtechnisch bestek woningbouw” (met circulaire aanvullingen), te vinden op www.circubestek.be.

We benadrukken dat bestekbeschrijvingen minimale eisen zijn (“must-haves”) waarvan niet afgeweken kan worden bij onderhandelingen in de loop van de procedure.

In het geval van een design & build-opdracht wordt het bestek echter niet door de ontwerper maar door de opdrachtgever gemaakt, en het is dan een prestatiebestek in de plaats van een beschrijvend bestek. In zo’n prestatiebestek worden de minimale eisen vastgelegd waaraan het bouwwerk moet voldoen. Dat gebeurt op basis van de gebruikerseisen van de opdrachtgever. Die eisen worden vertaald in een functionele specificatie met kwantificeerbare prestatie-eisen (ook wel “outputspecificaties” genoemd).

Bepaal welke vrijheidsgraden inschrijvers krijgen

Het ontwerpersteam kan in het beschrijvend bestek vrij precies nagenoeg alles gedetailleerd omschrijven. Het kan echter ook (steeds in samenspraak met de opdrachtgever) meer vrijheidsgraden geven aan kandidaat-uitvoerders en een aantal zaken veeleer functioneel beschrijven, zoals in een prestatiebestek. Die keuze heeft wel belangrijke consequenties:

- Hoe preciezer alle (circulaire) materialen, montagetechnieken, werfmodaliteiten en dergelijke zijn beschreven, hoe kleiner de nood om inschrijvers te beoordelen op circulaire gunningscriteria.
- Hoe meer vrijheidsgraden in het bestek zijn opgenomen, hoe meer de uitvoerder er zelf een invulling aan kan geven, waardoor de “nice-to-haves” wellicht aan belang winnen en hoe zinvoller het is om inschrijvers te beoordelen op circulaire gunningscriteria.

Overigens heeft ook een beschrijvend bestek nog een aantal vrijheidsgraden. Bijvoorbeeld:

- De cementsamenstelling is meestal vrij door de uitvoerder te bepalen.
- De mortelsamenstelling voor gevelmetselwerk wordt zelden door de ontwerper vastgelegd.
- Soms wordt de bevestigingswijze van gevelbeplanking aan de uitvoerder overgelaten.

Het is ook best wel verstandig om bepaalde vrijheidsgraden te geven, bijvoorbeeld om een circulaire invulling mogelijk te maken. De markt van circulaire oplossingen is immers nog in volle ontwikkeling. Te strikte bestekbepalingen kunnen dan verhinderen dat nieuwe innovatieve oplossingen toegepast worden (zie ook vraag 7 in het juridisch addendum).

Vrijheidsgraden kunnen expliciet gemaakt worden door bij bepaalde bestekvoorwaarden (“must-haves”) een bijkomende circulaire invulling te vragen als sub-gunningscriterium (“nice-to-haves”), zie 2.6 voor meer details.

2.6. De gunningsprocedure

Om te zorgen dat circulaire criteria meegenomen worden bij de gunning van het project aan de meest geschikte ontwerpers- en uitvoerdersteams biedt CABRIO drie kant-en-klare documenten met gunningscriteria, afhankelijk van de aanbestedingsformule:

Kandidaat-teams

- [Gunningscriteria voor ontwerpteams](#)
- [Gunningscriteria voor aannemers](#)
- [Gunningscriteria voor design & build-teams](#)

In die documenten gaan we uit van artikel 81§1 en §2, onderverdeling 3° waarbij de aanbestedende overheid zich voor de gunning baseert op de uit haar oogpunt economisch meest voordelige offerte met de beste prijskwaliteitsverhouding (BPKV). Die wordt bepaald op basis van de prijs of de kosten in combinatie met criteria zoals kwaliteit, milieu-impact en duurzaamheid, en sociale aspecten.

Gunningscriteria voor ontwerpteams

Net zoals bij de selectiecriteria werd in de documenten met gunningscriteria voor ontwerpteams (en design & build-teams) rekening gehouden met de bevindingen, ervaringen en adviezen van sleutelorganisaties zoals het [NAV](#) en het [Team Vlaams Bouwmeester](#).

De Vlaams Bouwmeester hanteert een typebestek met negen mogelijke gunningscriteria. In de CABRIO-documenten stroomlijnen we deze criteria tot vier grote onderdelen:

- **GCD 01**—De kwaliteit van de concept- en visievorming en van het ontwerpend onderzoek.
- **GCD 02**—Projectmanagement: teamwerking, procesgerichtheid en procesbereidheid, budgetbeheersing, communicatie.
- **GCD 03**—De aandacht voor de globale aanpak van duurzaamheid, met inbegrip van circulariteit.
- **GCD 04**—Het honorarium.

De circulaire criteria zijn in de documenten weergegeven als optionele elementen die afhankelijk van het gekozen ambitieniveau kunnen opgenomen worden.

De opvallendste toevoeging aan de “klassieke” criteria is de vraag naar een “kritische reflectie” bij de concept- en visienota waarbij de inschrijver vrij is om op basis van eigen vakkennis en ervaring suggesties te doen met betrekking tot de projectdefinitie zelf. Die toevoeging houdt in dat inschrijvers een kritische visie kunnen ontwikkelen over de behoefte zelf en een mogelijk alternatieve invulling van deze behoefte kunnen formuleren (anders dan het voorgestelde bouwprogramma). Dit gaat dan bijvoorbeeld over volgende alternatieve oplossingen:

- **Renovatie of herbestemming van (een deel van) het bestaande patrimonium in plaats van nieuwbouw.**
- **Gedeeld gebruik van ruimtes door of bij derden.**
- **Vermindering van de te bouwen oppervlakte door dubbel functioneel gebruik van ruimtes.**
- **Kansen creëren voor personen met een afstand tot de arbeidsmarkt.**

Om deze kritische reflectie alle kansen te geven, stellen we voor om de inschrijver ruime vrijheid te geven maar er wel een zekere realiteitszin van te verwachten. Bij de beoordeling worden best zaken in overweging genomen zoals het creatief vermogen en outside-the-box-denken, de kwaliteit, consistentie en onderbouwing van de suggesties, en de mogelijke impact.

Het is niet altijd nodig om alle onderdelen van een gunningscriterium in acht te nemen. Zo is het onderdeel “procesgerichtheid en procesbereidheid” in het gunningscriterium GCD 02 minder belangrijk als de opdrachtgever geen samenwerking in de geest van een bouwteam nastreeft.

Voor het gunningscriterium GCD 04 (het honorarium) is het zeker het overwegen waard om een plafondbedrag of prijsvork vast te leggen gebaseerd op een percentage van het beschikbaar budget. Dit laat toe om kwaliteitscriteria en aspecten zoals duurzaamheid en innovatie sterker te laten doorwegen in de gunning (zie ook vraag 8 in het juridisch addendum).

Het detailniveau van de gunningscriteria hangt nauw samen met het detailniveau van wat aan de ontwerpersteams wordt gevraagd. Bijvoorbeeld: als er ter ondersteuning van de circulaire visie van de

ontwerpers enkel vlekkenplannen en algemene schetsen worden gevraagd, dan kunnen er minder gedetailleerde gunningscriteria opgelegd worden dan wanneer er een uitgewerkt schetsontwerp wordt gevraagd.

Hetzelfde geldt voor de mate waarin de opdrachtgever zijn circulaire ambities heeft geëxpliciteerd. Het heeft maar zin de ontwerper circulaire gunningscriteria op te leggen als die weet waar de opdrachtgever belang aan hecht.

We pleiten tot slot voor een gezond realisme bij de opdrachtgever. Op het eerste gezicht lijkt het stoer om alle mogelijke circulaire acties in de opdracht op te nemen. Maar zorg voor een voldoende groot draagvlak voor de gemaakte keuzes, zowel intern als bij de beoogde groep van ontwerp bureaus en aannemers. Vanuit die optiek is het soms verstandiger om stap voor stap de circulaire weg in te slaan, en de eerste keer voor een eerder beperkt arsenaal aan circulaire acties te gaan. Want hoe beperkter de gekozen acties, hoe groter het draagvlak ervoor zal zijn en hoe groter de kans dat ze ook werkelijk gerealiseerd zullen worden.

Gunningscriteria voor uitvoerdersteams

Ook in de documenten met gunningscriteria voor uitvoerders (en design & build-teams) werd rekening gehouden met de specifieke aandachtspunten voor circulair bouwen. Ook hier zijn de circulaire criteria weergegeven als optionele elementen die afhankelijk van het gekozen ambitieniveau kunnen opgenomen worden.

Het eerste en belangrijkste gunningscriterium zal nagenoeg steeds het criterium GCD 01 (prijs van de aanneming) blijven. Maar de kostprijs kan op verschillende manieren gequoteerd worden. Het is zeker het overwegen waard om een plafondbedrag vast te leggen gebaseerd op het beschikbare budget. Dit laat toe om kwaliteitscriteria en aspecten zoals duurzaamheid en innovatie sterker te laten doorwegen in de gunning.

Een tweede belangrijk gunningscriterium is GCD 02 (projectmanagement: teamwerking, procesgerichtheid en procesbereidheid, budgetbeheersing, communicatie). Dit criterium is kwalitatief te beoordelen aan de hand

van het “plan van aanpak projectmanagement” waarin de inschrijver zijn werkwijze beschrijft. Dit wordt als één geheel behandeld, er zijn geen afzonderlijke sub-gunningscriteria.

GCD 03 (aandacht voor de globale aanpak van duurzaamheid, met inbegrip van circulariteit) kan dan naar voren geschoven worden als een derde belangrijk criterium. Ook dit is kwalitatief te beoordelen aan de hand van een “plan van aanpak circulariteit” waarin de inschrijver de werkwijze beschrijft. Dit kan uiteenvallen in verschillende sub-gunningscriteria die afzonderlijk beoordeeld worden.

Bepaal circulaire sub-gunningscriteria

Zoals we in 2.5 hebben vermeld kan bij bepaalde voorwaarden uit het technisch bestek (“must-haves”) een bijkomende circulaire invulling gevraagd worden, bijvoorbeeld als volgt:

“Welke circulaire invulling geeft de inschrijver aan de genoemde bestekbepaling?”

Dit kan als sub-gunningscriterium meegenomen worden in de beoordeling.

Maar hoe beslis je welke sub-gunningscriteria je in de aanbesteding opneemt? Dat hangt sterk af van wat er al standaard is voorzien in het bestek van de ontwerper, want dat zijn minimale eisen (“must-haves”) waarvan niet afgeweken kan worden bij onderhandelingen. Hoe meer vrijheidsgraden het bestek biedt, hoe meer de uitvoerder er een invulling aan kan geven.

De zaken die in een sub-gunningscriterium worden beschreven moeten als concrete invullingen van de bestekbepaling worden gezien (vaak als een “nice-to-have”). Het zijn zeker geen “varianten” of “opties” en ze mogen geen invloed hebben op de offerteprijs. De inschrijver engageert zich voor de aangeboden prijs, en die is inclusief de vermelde circulaire invullingen. Inschrijvers moeten bijgevolg bij elke bestekbepaling een afweging maken tussen scores op prijs en scores op het circulaire sub-gunningscriterium. Overigens is het niet uitgesloten dat een circulaire invulling ook nog eens goedkoper is.

3. Beschrijving van de circulaire tools

In het vorige hoofdstuk beschreven we welke instrumenten in de toolbox zitten om in het aanbestedingsproces het circulair bouwen een duw in de rug te geven: selectiecriteria, gunningscriteria, procedures, minimale eisen, enzovoort. Terloops hebben we daarbij ook enkele specifieke circulaire tools vermeld. In dit hoofdstuk gaan we wat dieper in op het doel van die tools en hoe ze ingezet kunnen worden.

3.1. De OVAM-ambitiekaart

De ambitiekaart van OVAM geeft op een grafische manier de verschillende circulaire strategieën en acties weer. Ter informatie: eerder werd een gelijkaardige ambitiekaart ontwikkeld voor circulair aankopen. Beide sluiten inhoudelijk aan bij Nederlandse ambitietools zoals CB'23.

Het is raadzaam om de OVAM-ambitiekaart voor circulair bouwen doorheen het hele aanbestedingsproces te gebruiken, vanaf de eerste interne gesprekken bij opdrachtgever en stakeholders, over de projectdefinitie en het vastleggen van de aanbestedingscriteria tot en met de gunning.

De ambitiekaart is opgedeeld in vijf circulaire strategieën:

A. Minder materialen gebruiken

B. De milieu-impact van het materiaalgebruik verminderen

C. De levensduur van gebouwen verlengen

D. Hergebruik van materialen stimuleren

E. Recyclage van materialen stimuleren

Binnen elke strategie stipt de ambitiekaart een achttal mogelijke circulaire acties aan. Zo wordt duidelijk waar er zeer praktische toepassingen en kansen liggen.

De juiste kaart voor je opdracht

Omdat niet alle circulaire acties evenveel kansen bieden of even geschikt zijn voor elk bouw- of verbouwproject, heeft OVAM verschillende versies van de ambitiekaart ontwikkeld. Naast de algemene kaart tonen we hieronder twee kaarten met een specifieke filter op de mogelijke acties, materialen, producten en systemen.

- **Residentieel bouwen**—Deze kaart toont de acties die geschikt zijn voor individuele woningen en appartementsgebouwen.
- **Lokaal bestuur**—Deze kaart toont de acties die geschikt zijn voor gebouwen van lokaal bestuur zoals gemeenschapshuizen, zorgcentra, jeugdhuisen, sportcentra, enz.

Grondstoffen verantwoord inzetten		Voortijdige sloop vermijden		Grondstoffen in de kringloop houden	
<p>A</p> <p>minimaliseren van de HOEEVEELHEID van de materialen</p> <p>A1 de bouwbehoefte in vraag stellen en/of anders invullen</p> <p>A2 de waarde van bestaand patrimonium behouden</p> <p>A3 ruimtes met derden delen</p> <p>A4 technische uitrustingen met derden delen</p> <p>A5 eenzelfde ruimte multifunctioneel gebruiken</p> <p>A6 dematerialiseren op structuurniveau: ontwerpen met lichtheid</p> <p>A7 dematerialiseren op materiaalniveau: ontwerpen met ruwbouwmaterialen als afwerking</p> <p>A8 dematerialiseren op techniekniveau: ontwerpen met smart-tech-oplossingen</p>	<p>B</p> <p>minimaliseren van de MILIEU-IMPACT van de materialen</p> <p>B1 inzicht krijgen in de milieu-impact van het gebouw (materiaal en energie) en optimaliseren via TOTEM</p> <p>B2 inzetten op hergebruikte elementen/materialen en aftoetsen van milieu-impact via TOTEM</p> <p>B3 inzetten op materialen met hoge recycled content en aftoetsen van milieu-impact via TOTEM</p> <p>B4 inzetten op biogebaseerde structurele elementen/materialen en aftoetsen van milieu-impact via TOTEM</p> <p>B5 materialen weren van onverantwoord beheerde natuurlijke bronnen (bosareaal, akkerbouw, groeves ...)</p> <p>B6 energiebehoefte minimaliseren</p> <p>B7 hernieuwbare energiebronnen gebruiken</p> <p>B8 resterende energiebehoefte zo efficiënt mogelijk invullen</p>	<p>C</p> <p>verlengen van de LEVENSDUUR van de gebouwen</p> <p>C1 ontwerpen met potentieel voor toekomstige functies (functionele aanpasbaarheid)</p> <p>C2 ontwerpen voor een wisselend gebruik: flexibiliteit, (her-) indeelbaarheid, drager-inbouwgedachte</p> <p>C3 ontwerpen met potentieel voor uitbreiding (en/of inbreiding)</p> <p>C4 ontwerpen met oog voor onderhoud, upgrade, herstel: onafhankelijke en toegankelijke functionele lagen</p> <p>C5 robuuste en kwalitatieve materialen kiezen</p> <p>C6 patrimonium regelmatig onderhouden en optimaal beheren</p> <p>C7 verlengen gebruiksduur contractueel stimuleren</p>	<p>D</p> <p>maximaliseren van de HERGEBRUIK-KANSEN van de elementen</p> <p>D1 detailleren met oog voor een eenvoudige ontmanteling (lomkeerbaarheid)</p> <p>D2 ontwerpen met oog voor modulariteit, prefabricatie, standaardisatie</p> <p>D3 elementen kiezen met aandacht voor compatibiliteit, uitwisselbaarheid</p> <p>D4 elementen kiezen met contractuele afspraken omtrent terugname</p> <p>D5 bestaande waardevolle onderdelen bij renovatie/demontage identificeren</p> <p>D6 samenstellende onderdelen van de nieuwbouw identificeren</p> <p>D7 elementen met emotionele en/of blijvende waarde in volgende cycli integreren</p>	<p>E</p> <p>maximaliseren van de RECYCLAGE-KANSEN van de materialen</p> <p>E1 elementen kiezen die tot zuivere grondstoffen kunnen worden ontmanteld</p> <p>E2 toxische grondstoffen weren</p> <p>E3 materialen/ grondstoffen kiezen die biologisch afbreekbaar zijn of verantwoord kunnen worden gestort</p> <p>E4 materialen/ grondstoffen kiezen met reeds bestaande, gesloten kringlopen</p> <p>E5 elementen/ materialen kiezen met terugnamegarantie en recyclagegarantie</p> <p>E6 gebruikte materialen en grondstoffen in elementen/ componenten identificeren</p> <p>E7 elementen, materialen en grondstoffen identificeren bij renovatie en/of demontage</p> <p>E8 tweedehandsmarkten of -platformen aanspreken bij selectieve sloop en/of demontage</p>	

TOEGEPASTE ACTIES: DOELGROEP RESIDENTIEEL BOUWEN

Grondstoffen verantwoord inzetten		Voortijdige sloop vermijden		Grondstoffen in de kringloop houden	
A minimaliseren van de HOEEVEELHEID van de materialen	B minimaliseren van de MILIEU-IMPACT van de materialen	C verlengen van de LEVENSDUUR van de gebouwen	D maximaliseren van de HERGEBRUIK-KANSEN van de elementen	E maximaliseren van de RECYCLAGE-KANSEN van de materialen	
A1 geen nieuw bouwwerk als antwoord op ruimtebehoefte, minder gebouwd volume, minder verharding <i>i</i>	B1 een LCA-studie (via TOTEM) uitvoeren en kiezen voor bouwoplossingen met een lagere milieupact <i>i</i>	C1 woning omvormen tot zorgwoning, tot coworkingspace ... <i>i</i>	D1 kiezen voor gevelstenen + kalkmortel, droogstapelsystemen, planken met groef en clip, losliggende dakmembranen, droge dekvloeren <i>i</i>	E1 kiezen voor componenten in één of gemakkelijk te scheiden materiaal/grondstof <i>i</i>	
A2 voorkeur geven aan herbestemming, renovatie van bestaand patrimonium <i>i</i>	B2 kiezen voor gerecupereerde bakstenen, dakpannen, vloertegels en andere preloved materials <i>i</i>	C2 herindeelbare woningen ontwerpen (kangoerewonen, mikadowonen) via remontabele wanden ... <i>i</i>	D2 ontwerpen in raster, standaard keukenkasten <i>i</i>	E2 kiezen voor verf of lijm met lage emissie, onbehandeld hout, ongelakt hout <i>i</i>	
A3 gemeenschappelijke ruimtes voorzien: berging, wasplaats, gedeelde ruimte voor logeren, klussen, thuiswerken ... <i>i</i>	B3 kiezen voor beton met betonpuin-granulaten en alternatieve binders, chapes met gerecycleerd zand en kalk <i>i</i>	C3 verhoogd draagvermogen voorzien i.f.v. opstelling, extra vrije hoogte voorzien i.f.v. andere functie <i>i</i>	D3 kiezen voor componenten die opnieuw samen te stellen zijn, plug & play-technieken" <i>i</i>	E3 kiezen voor geobased materialen: leem, schelpen ... en voor biodegradeerbare materialen: hennep, jute ... <i>i</i>	
A4 gemeenschappelijke (wijk-) verwarming, wadi's ... voorzien <i>i</i>	B4 kiezen voor houten tussenvloeren bij grondgebonden woningen, biogebaseerde isolatiematerialen <i>i</i>	C4 bereikbare leidingschachten en -koven voorzien, uitwisselbare technische onderdelen <i>i</i>	D4 leasen van meubilair, light as a service, product as a service <i>i</i>	E4 kiezen voor materialen met C2C- certificaat of gelijkwaardig <i>i</i>	
A5 te groot geworden wooneenheden opdelen in studio's, kangoerewoningen ... <i>i</i>	B5 kiezen voor FSC/ PEFC-label, groeves met groene nabestemming <i>i</i>	C5 kiezen voor materialen bestand tegen vroegtijdige veroudering, slijtage, oneigenlijk gebruik ... <i>i</i>	D5 inventaris maken voor hergebruik bij renovatie en/of demontage: materialen die met weinig moeite een tweede leven aankunnen <i>i</i>	E5 een terugnameovereenkomst onderhandelen met garantie op recycling (dakmembranen, minerale wol ...) <i>i</i>	
A6 kiezen voor dragende contouren met lichte scheidingswanden (strength through geometry) <i>i</i>	B6 inzetten op isolatie, dag/nacht-compartimenten <i>i</i>	C6 opstellen van onderhoudscontracten, postinterventiedossier, onderhoudsboekje van gebouwen <i>i</i>	D6 volledig gedocumenteerd postinterventiedossier opstellen als (onderdeel van) bouw-werkpaspoort <i>i</i>	E6 volledig gedocumenteerd postinterventiedossier opstellen als (onderdeel van) materialen-paspoort <i>i</i>	
A7 kiezen voor rechtstreeks afgewerkte draagvloeren, niet-afgewerkte wanden en plafonds <i>i</i>	B7 kiezen voor PV-panelen, warmtepompen, warmtepompboiler, zonneboiler <i>i</i>	C7 kwalitatieve bouwwerken ontwerpen met lange levensduur via bv. DB(F)M(O)-procedure <i>i</i>	D7 elementen met bijzondere waarde integreren: gietijzeren radiatoren, arduin- of cementtegels, platines, designmeubilair ... <i>i</i>	E7 opstellen van een gedetailleerde sloopinventaris, hergebruikinventaris (zo nodig asbestinventaris) <i>i</i>	
A8 kiezen voor ventilatie C+ i.p.v. D, overgedimensioneerde radiatoren op lage temperatuur, climate-responsive design, passieve koeling <i>i</i>	B8 kiezen voor verwarming op zeer lage temperatuur <i>i</i>			E8 materiaal aanbieden op online tweedehandsplatforms, bij bouwhandelaren, lokale materialenbanken, maatwerkbedrijven <i>i</i>	

TOP

Grondstoffen verantwoord inzetten		Voortijdige sloop vermijden		Grondstoffen in de kringloop houden	
A minimaliseren van de HOEEVEELHEID van de materialen	B minimaliseren van de MILIEU-IMPACT van de materialen	C verlengen van de LEVENSDUUR van de gebouwen	D maximaliseren van de HERGEBRUIK-KANSEN van de elementen	E maximaliseren van de RECYCLAGE-KANSEN van de materialen	
A1 de bouwbehoefte in vraag stellen en/of anders invullen	B1 inzicht krijgen in de milieu-impact van het gebouw (materialen en energie) en optimaliseren via TOTEM	C1 ontwerpen met potentieel voor toekomstige functies (functionele aanpasbaarheid)	D1 detaileren met oog voor een eenvoudige ontmanteling (lomkeerbaarheid)	E1 elementen kiezen die tot zuivere grondstoffen kunnen worden ontmanteeld	
A2 de waarde van bestaand patrimonium behouden	B2 inzetten op hergebruikte elementen/materialen en aftoetsen van milieu-impact via TOTEM	C2 ontwerpen voor een wisselend gebruik : flexibiliteit, (her-) indeelbaarheid, drager-inbouwgedachte	D2 ontwerpen met oog voor modulariteit, prefabricatie, standaardisatie	E2 toxische grondstoffen weren	
A3 ruimtes met derden delen	B3 inzetten op materialen met hoge recycled content en aftoetsen van milieu-impact via TOTEM	C3 ontwerpen met potentieel voor uitbreiding (en/of inbreiding)	D3 elementen kiezen met aandacht voor compatibiliteit, uitwisselbaarheid	E3 materialen/ grondstoffen kiezen die biologisch afbreekbaar zijn of verantwoord kunnen worden gestort	
A4 technische uitrustingen met derden delen	B4 inzetten op biogebaseerde structurele elementen/materialen en aftoetsen van milieu-impact via TOTEM	C4 ontwerpen met oog voor onderhoud, upgrade, herstel: onafhankelijke en toegankelijke functionele lagen	D4 elementen kiezen met contractuele afspraken omtrent terugname	E4 materialen/ grondstoffen kiezen met reeds bestaande, gesloten kringlopen	
A5 eenzelfde ruimte multifunctioneel gebruiken	B5 materialen weren van onverantwoord beheerde natuurlijke bronnen (bosareaal, akkerbouw, groeves ...)	C5 robuuste en kwalitatieve materialen kiezen	D5 bestaande waardevolle onderdelen bij renovatie/demontage identificeren	E5 elementen/materialen kiezen met terugnamegarantie en recyclagegarantie	
A6 dematerialiseren op structuurniveau : ontwerpen met lichtheid	B6 energiebehoefte minimaliseren	C6 patrimonium regelmatig onderhouden en optimaal beheren	D6 samenstellende onderdelen van de nieuwbouw identificeren	E6 gebruikte materialen en grondstoffen in elementen/componenten identificeren	
A7 dematerialiseren op materiaalniveau : ontwerpen met ruwbouwmaterialen als afwerking	B7 hernieuwbare energiebronnen gebruiken	C7 verlengen gebruiksduur contractueel stimuleren	D7 elementen met emotionele en/of blijvende waarde in volgende cycli integreren	E7 elementen, materialen en grondstoffen identificeren bij renovatie en/of demontage	
A8 dematerialiseren op techniekniveau : ontwerpen met smart-tech-oplossingen	B8 resterende energiebehoefte zo efficiënt mogelijk invullen			E8 tweedehandsmarkten of -platformen aanspreken bij selectieve sloop en/of demontage	

3.2. GRO

GRO is een handleiding die in 2017 ontwikkeld werd om te zorgen dat duurzaamheidsdoelstellingen op een consistente en gelijklopende manier geïmplementeerd worden in de bouwprojecten van Het Facilitair Bedrijf (Vlaamse overheid). GRO biedt een kader voor een geïntegreerd ontwerpproces voor toekomstgericht duurzaam bouwen.

GRO is een open tool, iedereen mag haar vrij gebruiken. In de zeer nabije toekomst zal ze niet alleen door regionale en lokale overheden in Vlaanderen gehanteerd worden, maar ook in Wallonië en Brussel.

Zoals we in hoofdstuk 2 besproken hebben, kan GRO op verschillende momenten in het aanbestedingsproces nuttig ingezet worden:

- Als leidraad en inspiratiebron bij het bepalen van de circulaire ambitie van een project.
- Als input bij het opstellen van de selectiecriteria, het technisch bestek en de gunningscriteria.
- Als (verplicht) controle-instrument gedurende het hele ontwerp- en bouwproces.

De volledige gebruikershandleiding is [hier](#) te downloaden.

Met GRO aan de slag

Hoe ga je in de praktijk met GRO aan de slag? Hier is een stappenplan:

Stap 1: selecteer de juiste criteria—GRO bevat een pool van kwantitatieve en kwalitatieve criteria. Selecteer hieruit alle criteria die van toepassing zijn op of een raakvlak hebben met jouw opdracht. Criteria kunnen immers verschillen voor bijvoorbeeld nieuwbouw, uitbreiding of restauratie. Zo maak je GRO op maat van jouw opdracht.

Stap 2: bepaal de ambitieniveaus—Leg eerst het globale ambitieniveau vast. Bovendien kun je voor elk van de geselecteerde criteria een verwacht prestatieniveau vastleggen (goed, beter, uitstekend).

Stap 3: stel de overzichtsfle op—Hierin leg je jouw criteria en minimale prestatieniveaus vast. Dit document vormt de basis voor het opvolgen van je ambities.

Stap 4: volg de ambities op—Bewaak de oorspronkelijke ambitie aan de hand van de input die je krijgt van het ontwerpteam. Het ontwerpteam moet de nodige “bewijsvoering” aanleveren. Per fase is gedefinieerd met welke bewijsdocumenten de beoogde prestatie gestaafd moet worden.

Stap 5: maak de duurzame “must-haves” bindend—Leg de minimaal vereiste criteria met de bijhorende gewenste prestatieniveaus (en hun eventuele beperkingen en afwijkingen) formeel vast. Dit kan gebeuren in het programma van eisen of het technisch bestek.

Stap 6: stimuleer de duurzame “nice-to-haves”—Geef aan de niet-verplichte duurzaamheidsverwachtingen het nodige gewicht door ze in de gunningscriteria op te nemen.

Focus op de circulariteitscriteria

Aangezien GRO een algemene duurzaamheidstool is, is circulariteit er slechts een onderdeel van. Het is terug te vinden in verschillende hoofdstukken, voornamelijk:

- **MAT 1** Behoud van grondstoffen
- **MAT 2** Materiaalkeuze
- **MAT 3** Materialenpaspoort
- **TOE 1** Circulair en toekomstgericht ontwerpen
- **TOE 2** Gebruik door derden

Als je een hoog ambitieniveau op het vlak van circulariteit nastreeft, is het dus best om specifiek voor de criteria in deze hoofdstukken een score “beter” of “uitstekend” voorop te stellen en dus niet tevreden te zijn met “goed”.

3.3. TOTEM

TOTEM is een door de drie gewesten samen ontwikkelde tool voor het evalueren van de milieu-impact van het materiaalgebruik in gebouwen. Deze evaluatie brengt behalve de CO₂-impact ook andere milieu-indicatoren in rekening. TOTEM staat voor “Tool to Optimize the Total Environmental impact of Materials”. Een beschrijving van de wetenschappelijke achtergrond en de gebruikte methodologie vind je [hier](#).

Op dit moment is het gebruik van de TOTEM-tool nog niet wijd verspreid. Het ontbreekt ook nog aan een benchmarking, een ijkpunt om de resultaten te vergelijken met andere gebouwen. Maar verwacht wordt dat de tool steeds meer ingang zal vinden, ook naarmate ze gebruiksvriendelijker wordt en er aanvullende gegevens in opgenomen worden zoals de Belgische EPD's en de circulariteitskansen bij end-of-life.

Op beleidsniveau wordt momenteel ook onderzocht of en hoe TOTEM kan ingezet worden in het kader van een mogelijk in te voeren M-peil ("materialenpeil", naar analogie met het E-peil voor energie).

TOTEM in het aanbestedingsproces

Aanbestedende overheden kunnen voor bepaalde opdrachten het gebruik van TOTEM opleggen. Meer bepaald kan TOTEM naar voren geschoven worden als evaluatietool waarmee inschrijvers kunnen aantonen dat ze voldoen aan bepaalde kwantitatieve eisen in gunningscriteria. Voorbeelden zijn de totale milieu-impact of "embodied" CO₂eq/m² van bouwelementen. Het is echter zeer aangewezen dat de opdrachtgever hierbij de bijstand van onafhankelijke deskundigen inroept. Zo kunnen de claims die inschrijvers maken, met kennis van zaken beoordeeld worden.

3.4. De marktverkenning

Ter ondersteuning van de circulaire ambitie bij een geplande aanbesteding kan de opdrachtgever vooraf een marktverkenning doen in overeenstemming met art. 51 van de wet op de overheidsopdrachten van 17 juni 2016.

Een dergelijke marktverkenning heeft twee doelstellingen:

- **Voorbereiding van de opdracht**—Wat zijn de mogelijkheden? Welke oplossingen biedt de markt nu al en welke zijn binnenkort mogelijk? Welke procedures hebben meer kans op slagen dan andere?
- **Kennisgeving**—Kenbaar maken van het voornemen om de opdracht te lanceren. Ondernemers informeel op de hoogte brengen van de omvang van het geplande project en het te verwachten niveau van eisen.

De marktverkenning heeft wel enkele beperkingen:

- Het is geen vooronderhandeling.
- Ze vindt plaats voor de start van de aanbestedingsprocedure en is dus louter informeel.
- Ze mag de concurrentie niet verstoren en mag niet leiden tot een schending van de beginselen van non-discriminatie en transparantie.

De marktverkenning heeft vooral een meerwaarde als de aanbestedende overheid op zoek is naar oplossingen die nog niet goed ingeburgerd zijn. Voorbeelden zijn “as-a-service”-modellen voor technieken (bijvoorbeeld voor verlichting en verwarming) en innovatieve bouwsystemen zoals houtstapelbouw en prefab-modules in biobased materialen.

3.5. Seminars, workshops en andere uitwisselingen van ideeën

Ter ondersteuning van de circulaire ambitie kunnen voorafgaand aan de aanbesteding ook specifieke seminars, workshops en andere uitwisselingen van ideeën georganiseerd worden. Dit lijkt echter alleen aangewezen voor de meer ambitieuze projecten.

Een goed voorbeeld is de design & build-wedstrijd die gehouden werd voor “het meest circulaire kantoorgebouw van de Benelux” op KampC in Westerlo. Toen werden (in pre-corona-tijden en met Vlaamse subsidies) een aantal “masterclasses” georganiseerd waarmee het project als voorbeeld werd aangeprezen om circulair bouwen en aanbesteden kenbaar te maken. Dit genereerde een grote respons en uiteindelijk hebben niet minder dan zeven aannemers-consortia meegedongen, dit ondanks een beperkt bouwbudget.

Ook voor een aantal andere wedstrijden werden (in corona-tijden) diverse webinars georganiseerd om toelichting te geven bij circulaire ambities.

Zulke voorbereidende seminars en workshops zullen vermoedelijk zinvol en succesvol blijven, ook als circulair bouwen meer “mainstream” wordt. Ze zullen nodig blijven om extra duiding te geven, want circulair bouwen is een heel breed begrip waar iedere opdrachtgever zijn eigen ambities wil duidelijk maken.

4. Innovatieve aanbestedingsmethodes

Naarmate circulair bouwen meer mainstream zal worden, zal de behoefte toenemen om de lat steeds hoger te leggen. Op dat moment kan de laagdrempelige aanpak die we hierboven beschreven hebben, niet altijd meer volstaan en is het nuttig om ambitieuzere benaderingen en innovatieve methodes in overweging te nemen om de aanbesteding te schragen en inschrijvers uit te dagen. Daarbij kan gedacht worden aan:

- Een bijkomend gunningscriterium op basis van de embodied CO₂, zie 4.1.
- Het loslaten van de prijs als een gunningscriterium door te werken met een vaste of geplafonneerde prijs.
- Het in één team samenbrengen van de ervaringen van de ontwerper én de aannemer in een bouwteam, inclusief het voeren van een open boekhouding volgens een vertrouwensmodel, zie 4.2.
- Een bestek waarin de behoeftes functioneel worden beschreven in plaats van technisch.
- Een selectie- en gunningsproces waarbij de economisch meest voordelige offerte wordt bepaald door middel van lifecycle costing.

Een sprekend voorbeeld van een innovatief aanbestede opdracht is het design & build-project [Parkgebouw Eiland Zwijnaarde](#).

Design & build beschouwen we op zich niet als een “innovatieve” aanbestedingsmethode, aangezien deze plaatsingsprocedure al vele jaren haar sporen heeft verdiend (zie ook 2.2). Voorbeelden van innovatieve plaatsingsprocedures zijn de concurrentiegerichte dialoog, het innovatiepartnerschap en het bouwteam. Het is echter duidelijk dat deze procedures ook gevaren inhouden: een aanpak die té ver afstaat van wat gekend is door zowel opdrachtgever als inschrijver, kan leiden tot risico-aversie (zie ook vraag 3 in het juridisch addendum). Mogelijke risico's:

- Er komen te weinig inschrijvingen, waardoor de procedure moet stilgelegd en heropgestart worden. Mogelijk verkrijgt de opdrachtgever geen concurrentiële prijzen.

- Het voorbereidend traject (bijvoorbeeld met een concurrentiegerichte dialoog) duurt te lang en de opdrachtgever heeft frequent advies van juridische of andere diensten nodig.
- De kans op juridische fouten neemt toe omdat er minder sjablonen bestaan voor vernieuwende procedures.
- De gevraagde inspanningen staan mogelijk niet in verhouding tot de vooropgestelde bouwkost.
- Het risico op foutieve inschattingen neemt toe in het geval van functioneel beschreven behoeftes met weinig technische detaillering. Bijgevolg zullen inschrijvers dit risico incalculeren in hun offerte, met hogere prijzen tot gevolg.

De genoemde gevaren en risico's zijn niet te onderschatten. Zo is de hierboven vermelde methode van lifecycle costing in de praktijk nog lang niet haalbaar. Hierna bespreken we echter twee methodes die eventueel wel aan bod kunnen komen in innovatieve aanbestedingen: embodied CO₂ en het bouwteam.

4.1. Embodied CO₂

Naar verwachting zullen overheden (wellicht aangestuurd door de Europese Unie) in de toekomst regelgeving uitvaardigen die verplichtingen oplegt om de "whole life carbon" van bouwwerken in kaart te brengen en te beperken. Daarbij wordt niet alleen de CO₂ van de energie tijdens de levensduur van het gebouw in rekening gebracht, maar ook de "embodied CO₂", dit is de CO₂ die nodig is om bouwmaterialen te delven, fabriceren, transporteren, slopen. Dergelijke regelgeving is al in voorbereiding in Denemarken, zie artikels 279 en 280 in het Bouwbesluit.

Die evolutie is logisch, want de embodied CO₂ van een gebouw is verantwoordelijk voor CO₂-emissies in dezelfde grootte-orde als die van het primaire energieverbruik gedurende de "standaard" levensduur van het gebouw (60 jaar). Bovendien vinden deze emissies vandaag plaats, niet verspreid over de totale levensduur. Een bespreking daarvan is te vinden in de OVAM-publicatie "The impact of materials needed for renovation and new housing" (2020).

In België wordt momenteel onderzocht of een regelgeving kan ontwikkeld worden voor een M-peil ("materialen-peil"), naar analogie met het E-peil voor energie. Met een dergelijke regelgeving kan ook een kwantitatief gunningscriterium voor M-peil-reductie ingevoerd worden. Momenteel blijft een aantal essentiële vragen hieromtrent niet volledig opgelost, zoals de mate waarin het E-peil en het M-peil aan elkaar kunnen of moeten gekoppeld worden.

De OVAM-publicatie "TOTEM voorschrijven in overheidsopdrachten, een praktische gids voor aanbestedende overheden" (2021) geeft in hoofdstuk 5 een aantal richtingen over hoe de milieu-impact in het algemeen kan geïntegreerd worden als een gunningscriterium.

Voorwaarden voor een succesvolle embodied-CO₂-parameter

Een van de pragmatische pistes die vandaag al bewandeld kunnen worden is het invoeren van een "embodied-CO₂-parameter". Om een dergelijke parameter kans op slagen te geven worden enkele beperkingen in acht genomen:

- De parameter wordt bepaald uitsluitend op basis van de data van de TOTEM-tool, hetzij generieke data of fabrikant-specifieke data.
- Alleen de bovengrondse dragende structuur wordt berekend, dus niet de funderingen. De reden is dat er in de ontwerpfase wellicht te weinig gegevens bekend zijn over de ondergrond. Het is het omwille van de complexiteit en de studie-omvang niet opportuun om navenante inspanningen te vragen aan de ingenieur stabiliteit.
- Alleen de (bovengrondse) dragende structuur wordt berekend, d.w.z. het dragend metselwerk en alle constructieve onderdelen in staal, beton en engineered wood. Worden niet meegerekend: gevel-, wand-, vloer- en dakafwerkingen, niet-dragende binnenwanden, technieken, enz. Dit wordt als volgt verantwoord:
- De structuur van een gebouw (vloerplaten, dakplaten) is verantwoordelijk voor grote emissies van embodied CO₂ op het moment van de bouw, vaak meer dan de afwerkingen.
- Bij de structuur van een gebouw is de productiefase (die vandaag plaatsvindt) verantwoordelijk voor de grootste emissie van embodied CO₂, en niet bv. de onderhoudsfase of sloopfase.

- De focus op de structuur zal een incentive zijn voor de ingenieur stabiliteit om ook dat aandeel in de milieu-impact te evalueren en te beperken. Zo kan ook deze belangrijke schakel in de waardeketen een omslag maken. Bovendien kan het helpen om een aantal recente ontwikkelingen omtrent “circulair beton” en “engineered wood structures” breder ingang te laten vinden.
- De voorafgaande inspanningen voor deze berekeningen blijven vrij beperkt en proportioneel. Tegelijk triggert het een versterkte co-creatie tussen ontwerper en ingenieur stabiliteit.

De “embodied CO₂-parameter” wordt door het Dutch Green Building Council gezien als een sturende parameter: daar waar in 2021 de gemiddelde CO₂-footprint voor een eengezinswoning op 200kgCO₂-eq/m² wordt aangehouden, moet ze tegen 2050 teruggebracht worden tot 45kgCO₂eq./m². Hoewel terechte vragen kunnen gesteld worden bij de gehanteerde methode en scope, toont het aan hoe een aantal Nederlandse organisaties nadenkt over het sturende aspect van embodied CO₂.

Paris Proof embodied CO₂

experts in
sustainability
nibe

Een Paris Proof gebouw vanuit oogpunt van embodied carbon zou een gebouw zijn dat wordt gerealiseerd met een “upfront carbon” footprint per m² van maximaal:

Paris Proof	embodied targets kg CO ₂ -eq. per m ²			
	2021	2030	2040	2050
Woning (eengezinswoning)	200	126	75	45
Woning (meergezinswoning)	220	139	83	50
Kantoor	250	158	94	56
Retail vastgoed*	260	164	98	59
Industrie*	240	151	91	54

Jaarlijks 5%
verbetering tov
voorgaande jaar

Berekend over enkel de module A van de LCA (productie, transport naar bouw en bouw)

* Beperkte dataset, zouden we nog willen verbeteren

In het CABRIO-document met gunningscriteria voor design & build-teams hebben we een voorbeeld van een "embodied CO₂"-criterium opgenomen:

GC: de aandacht voor embodied CO₂: xxx punten

Het ontwerpteam maakt een berekening van de embodied CO₂ van de dragende structuur van het gebouw. Hierbij worden volgende uitgangspunten genomen:

- Enkel de **data van de TOTEM-tool** kunnen gebruikt worden: hetzij generieke data dan wel fabrikant-gebonden data.
- Enkel de **bovengrondse** dragende structuur dient berekend te worden, d.w.z. niet de funderingen (maar wel de gelijkvloerse vloerplaat).
- Enkel de (bovengrondse) **dragende structuur** dient berekend te worden, d.w.z. dragend metselwerk, alle constructieve onderdelen in staal, beton, engineered wood, maar niet: gevel-, wand-, vloer- en dakafwerkingen, niet-dragende binnenwanden, technieken, enz. d.w.z. de robuuste "drager" en niet de inwisselbare "inbouw".

De resultaten dienen uitgedrukt te worden naar een CO₂eq/m², waarbij de Bruto VloerOppervlakte BVO de maatgevende oppervlakte is. Alle stavingsstukken, inclusief de gedetailleerde resultaten en rapporten van de TOTEM-tool dienen bijgevoegd te worden.

De berekening met de laagste embodied CO₂ verkrijgt het maximum van de punten.

De andere inschrijvers verkrijgen een puntenscore op basis van de regel van drie

$EC0 = \text{laagste embodied CO}_2 / \text{m}^2$

$EC1 = \text{embodied CO}_2 \text{ van de inschrijver}$

$\text{Score} = (EC0/EC1) \text{ vermenigvuldigd met het maximaal te halen punten.}$

4.2. Het bouwteam

Zoals hoger vermeld beschouwen we design & build niet als een innovatieve plaatsingsprocedure. De bouwteamformule beschouwen we daarentegen wel als een innovatieve vorm van openbaar aanbesteden. Helaas worden beide termen ten onrechte vaak door elkaar gebruikt. De verwarring wordt verder in de hand gewerkt doordat de termen in Nederland een enigszins andere lading dekken dan in België. Daarom zetten we de overeenkomsten en de verschillen hier even op een rijtje.

Bouwteam: de bouwheer maakt er integraal deel van uit

De concepten “design & build” en “bouwteam” hebben in elk geval een gemeenschappelijk idee, namelijk te zorgen dat de uitvoerder vanuit zijn kennis en ervaring kan meedenken en meewerken aan oplossingen en dat de opdrachtgever dan ook zekerheid krijgt over de uiteindelijke bouwkost. De aannemer wordt dus in een vroeger stadium betrokken dan in een klassieke aanpak, waar de aannemer uitvoert wat de ontwerper ontworpen en beschreven heeft.

Maar er is een fundamenteel verschil tussen een design & build-formule en een bouwteamformule, en dat verschil schuilt in de rol van de opdrachtgever. In “Werken in bouwteam: een innovatief bouwproces” (2016) – een gemeenschappelijke publicatie van het [NAV](#), de [Bouwunie](#), de Vlaamse Confederatie Bouw (nu [Embuild Vlaanderen](#)) en [ORI](#) – wordt dat verschil als volgt geduid (we onderstrepen de volgens ons belangrijkste passages):

- **Bouwteam:** *“Een bouwteam is een projectgebonden samenwerking, van bij de start van de opdracht (ontwerpfase) tot aan de uitvoeringsfase, waarin naast andere bouwprofessionals minstens de bouwheer, ontwerpers, advies- en ingenieurbureaus en uitvoerders zijn betrokken, met als doel een meerwaarde te creëren voor de opdrachtgever door de optimalisatie van onder andere resultaat, kost, termijn en/of kwaliteit.”*
- **Design & build:** *“Een Design & Build (D&B) houdt in dat de opdrachtgever ontwerp en uitvoering toevertrouwt aan één partij, normaal een combinatie van aannemer(s) en ontwerpers. In tegenstelling tot de bouwteamformule maakt de opdrachtgever geen deel uit van de combinatie, maar ziet hij erop toe. Dikwijls functioneert de algemene aannemer als trekker van de opdrachtnemer, een consortium van aannemer(s), ontwerper(s) en andere partijen. De opdracht wordt via een aanbesteding gegund op basis van*

een programma van eisen en een prestatiebestek. Voor de uitvoering kan de opdrachtnemer, binnen de grenzen van het prestatiebestek, zelf een deel van de invulling bepalen. De gunning gebeurt veelal op basis van een vaste prijs en van kwalitatieve criteria”

Gezien de hierboven geschetste rol van de bouwheer zal het niet verbazen dat de bouwteamformule in de privésector vrij goed ingeburgerd is, vooral in een context van projectontwikkeling door een private investeerder die vaak zelfs financieel gelieerd is aan de hoofdaannemer.

Daarentegen is de formule in de openbare sector een hoge uitzondering. Op dit moment (eind 2022) zijn er in België slechts een handvol uitgevoerde overheidsprojecten bekend die terecht als bouwteamproject kunnen worden bestempeld. Er zijn wél tal van design & build-projecten in de openbare sector bekend.

Specifieke aandachtspunten bij de bouwteamformule

In 2.2 wezen we al op enkele aandachtspunten bij aanbesteden volgens een design & build-formule. De meeste van die aandachtspunten gelden ook voor werken in bouwteam. Maar specifiek voor de bouwteamformule gelden nog een aantal bijkomende aandachtspunten en aanbevelingen:

- De bouwteamformule zoals ze in openbare aanbestedingen in Nederland is ingeburgerd, is niet zo eenvoudig te vertalen naar de Belgische context. Dat heeft onder meer te maken met de verschillen in het takenpakket en de juridische positie van de Belgische en Nederlandse architecten (zie ook vraag 4 in het juridisch addendum).
- Voor de goede werking van een bouwteamformule is het essentieel dat er een voldoende uitgewerkt schetsontwerp op tafel ligt. Dat schetsontwerp moet enerzijds voldoende “body” hebben om de opdrachtgever te overtuigen van het concept en de kwaliteiten en anderzijds voldoende speelruimte geven aan de uitvoerder om er alternatieve bouwtechnische oplossingen op los te laten.
- De bouwteamformule is gericht op intensieve samenwerking tussen alle bouwpartners op basis van wederzijds vertrouwen. Daarbij is het noodzakelijk dat de aannemer een “open boek” hanteert. Die open werkwijze is niet aan elk aannemersbedrijf besteed. Veel aannemersbedrijven geven immers niet graag inkijk in hun inkooprijzen en de gehanteerde aankooppolitiek.

- Om de belangen van de opdrachtgever te bewaken is het aangewezen om de aanbesteding in twee fasen te doen, namelijk een eerste procedure voor het aanstellen van het ontwerpersteam en een tweede procedure voor het aanstellen van het uitvoerdersteam. Beide procedures kunnen verlopen volgens de Mededingingsprocedure met Onderhandeling (MPMO). De kwalitatieve selectie van potentiële uitvoerders kan eventueel al starten vooraleer de ontwerpopdracht aan een ontwerpersteam is gegund. Het ligt voor de hand om in beide procedures te vragen naar relevante referenties op het gebied van werken in bouwteam of design & build en naar een visie daaromtrent. Voor de opdrachtgever is het essentieel om voldoende inkijk te krijgen in de reeds gerealiseerde en geslaagde bouwteam-projecten.
- We pleiten ervoor om in een bouwteamformule een vaste, forfaitaire prijs voor de uitvoering vast te leggen. Het element "bouwkost" is dan geen gunningscriterium meer, wat zorgt voor een sterkere focus op andere thema's zoals circulariteit, onderhoudskosten en kwaliteit.
- Het is zeer raadzaam dat openbare besturen zich degelijk juridisch laten begeleiden als ze overwegen om een bouwteam te vormen.

5. Tot slot

Dit E-book Circulair Aanbesteden wil een praktische gids zijn die publieke opdrachtgevers helpt om circulaire aspecten te integreren in hun publieke opdrachten voor nieuwbouw of renovatie van gebouwen.

Het is opgesteld in het kader van de Bouwcall 2020 van Vlaanderen Circulair. De opdracht liep van 31/12/2020 tot 31/12/2022.

In een context waarin de kennis omtrent circulair bouwen en de circulaire economie zeer snel evolueert, en waar de eraan gelinkte tools zoals GRO en TOTEM zeer geregeld updates krijgen, moet dit E-book als een tijdsgebonden werkdocument gezien worden.

Het document valt onder “copyleft”.

Verantwoordelijkheden en aansprakelijkheden

De taken in het algemeen en het schrijven van de teksten in het bijzonder zijn met de grootste zorgvuldigheid en in volledige onafhankelijkheid opgesteld, van januari 2021 tot september 2022, in het kader van het door Vlaanderen Circulair gesubsidieerde project CABRIO.

Het kopiëren of overnemen van dit document, zelfs gedeeltelijk, voor het samenstellen van een specifiek bestek of voor een ander gebruik, gebeurt op volledige verantwoordelijkheid van de gebruiker. De auteurs van deze documenten kunnen niet aansprakelijk worden gesteld voor eventuele foutieve bepalingen of fouten in het toepassen ervan. Er wordt geen aanspraak gemaakt op volledigheid.

Onze grote dank gaat naar volgende mensen en organisaties:

Almut Fuhr, Het Facilitair Bedrijf

An Deschryver, POM Oost-Vlaanderen,

Erik Torrekens, Sonja De Vlioger, Provincie Oost-Vlaanderen

Els Verwimp, Departement Omgeving

Elke Meex, OVAM

Jonathan Verdonck, Rebel Groep

Jona Van Steenkiste, Bureau Bouwtechniek

Marijke Gorissen, POM Limburg

Stéphanie Collier, B-architecten

Sofie Torfs, kampC

Stijn Brancart, TUDelft

Sofie Borré, Cuypers&Q architecten

Wim Huntjens, Wannes Meersmans, POM West-Vlaanderen

De deelnemers aan de Community of Practice “aanbesteden” van de GDCB

Kris Blykers, BLIEBERG architects of a circular economy

Veerle Van Eeckhout, provincie Oost-Vlaanderen

Jo Belen, DEMOCO

Jonas Voorter en Laura Sallarts, UHasselt

Het project CABRIO werd financieel ondersteund door Vlaanderen Circulair.

Redactie: Didier Wijnants (www.yalijako.be)

Vormgeving: Beyond Marketing (www.beyondmarketing.be)

Addendum: juridische aspecten

Volgende juridisch-technische items werden door de UHasselt onderzocht.

Kwalificatie opdracht en keuze procedure

1. Wanneer moet een overheidsopdracht worden behandeld als werk, als dienst of als levering?

Er wordt een onderscheid gemaakt tussen overheidsopdrachten van werken, leveringen en diensten. Voor elk type opdracht gelden andere regels, op vlak van publiciteitsdrempels, uitvoeringsregels,... Bij verschillende opdrachten die betrekking hebben op circulair bouwen, kan het moeilijk zijn om het juiste type te bepalen: wat met een product-als-dienst of een modulair gebouwonderdeel?

De Overheidsopdrachtenwet (bepaalt dat een opdracht geplaatst moet worden overeenkomstig de regels die van toepassing zijn op het hoofdvoorwerp van de opdracht in kwestie.

Artikel 2, 18° van de Overheidsopdrachtenwet bepaalt dat een overheidsopdracht voor werken betrekking heeft op een van de volgende voorwerpen:

- a) De uitvoering of het ontwerp en de uitvoering, van werken die betrekking hebben op een van de in bijlage I bedoelde werkzaamheden;
- b) De uitvoering, of het ontwerp en de uitvoering, van een werk;
- c) Het laten uitvoeren met welke middelen dan ook van een werk dat voldoet aan de eisen van de aanbesteder die een beslissende invloed uitoefent op het soort werk of het ontwerp van het werk;

De Overheidsopdrachtenwet definieert ook wat een 'werk' inhoudt: "het product van een geheel van bouwkundige of civieltechnische werken dat ertoe bestemd is als zodanig een economische of technische functie te vervullen."

Het hoofdvoorwerp van de opdracht in kwestie moet dus een werk zijn om als overheidsopdracht voor werk gekwalificeerd te kunnen worden. Als de overheidsopdracht betrekking heeft op het leveren van producten of het verrichten van diensten, en de plaatsings- en installatiewerkzaamheden slechts bijkomstig zijn, wordt het beschouwd als een overheidsopdracht voor leveringen of diensten.

Waar de grens ligt tussen een dienst en een werk, is niet altijd duidelijk. Wat architecten- en studie-diensten aanbelangt, dient nagegaan te worden of deze diensten worden geplaatst losstaand van de uitvoering ervan. Wordt de dienstenopdracht apart geplaatst, dan krijgt dit de kwalificatie diensten.

De constructie van onroerende goederen is in principe als 'werk' te kwalificeren. Onder opdrachten van werken valt in principe alles wat als voorwerp de constructie, het onderhoud, aanpassing, herstelling, afbreken of aanpassing van onroerende goederen heeft. Leveringen of diensten moeten daarbij slechts een bijkomende rol hebben.

Relevante verwijzingen

- Overheidsopdrachtenwet: de wet van 17 juni 2016 inzake overheidsopdrachten (BS 14 juli 2016) zoals gewijzigd door de wet van 7 april 2019 (BS 16 april 2019).
- T. MORTIER, Overheidsopdrachtenwetgeving anno 2021, Antwerpen, Intersentia, 2021, 78-92.

2. Kan of moet een voorafgaande sloop en demontage een afzonderlijk traject lopen, afzonderlijk begroot, en dus via een andere aanbestedingsprocedure geplaatst worden?

Voor een bouwproject dat naast de constructie ook een sloop- of demontagecomponent heeft, is het niet verplicht een afzonderlijke aanbestedingsprocedure te doorlopen voor deze sloop en demontage. De Overheidsopdrachtenwet verplicht aanbestedende overheden wel om de verdeling in percelen te overwegen bij overheidsopdrachten met een geschatte waarde die gelijk is aan of hoger is dan de drempel voor Europese bekendmaking. Een perceel is "de onderverdeling van een opdracht, die apart kan worden gegund, in principe met het oog op een gescheiden uitvoering". De aanbestedende overheid kan gemotiveerd beslissen dit niet te doen. Een voorbeeld van een gegronde reden is dat de goede uitvoering van de opdracht dreigt te worden belemmerd door gebrek aan coördinatie tussen de verschillende opdrachtnemers.

Het blijft uiteraard wel steeds mogelijk om te kiezen voor een afzonderlijk aanbestedingstraject voor de sloop en demontage. Dit is evenwel geen verplichting. In de praktijk kan de bijkomende verantwoordelijkheid voor sloop en demontage sommige aannemers afschrikken die misschien wel heel geschikt zouden zijn voor een circulair ontwerp en constructie. Anderzijds kan de aanwezige materiaalkennis bij de partij verantwoordelijk voor ontwerp en constructie, ook positief uitpakken voor de demontage en inschatten van mogelijk hergebruik. Een grondige marktverkenning per project is hier aangewezen.

Relevante verwijzingen

- Overheidsopdrachtenwet: de wet van 17 juni 2016 inzake overheidsopdrachten (BS 14 juli 2016) zoals gewijzigd door de wet van 7 april 2019 (BS 16 april 2019); artikel 2, 52° en artikel 58.

3. Is een onderhandelingscomponent in de aanbestedingsprocedure van circulaire projecten echt noodzakelijk? Welke procedures bieden de beste opties?

De wet voorziet zeven verschillende plaatsingsprocedures, elk met hun eigen toepassingsgebied en voordelen. De keuze is afhankelijk van de behoeften voor de concrete opdracht.

Voor een bouwproject waarin circulariteit een belangrijke rol speelt, is het - op dit moment - praktisch onmisbaar om een aanbestedingsprocedure te kiezen met een onderhandelingscomponent. Bij de openbare en niet-openbare procedures is het strikt verboden om na ontvangst van de offertes te onderhandelen, zodat ook de voorwaarden waaronder de opdracht zal worden gesloten niet kan worden vastgelegd.

Alvorens in te gaan op de interessantste procedurele mogelijkheden, is het belangrijk om op te merken dat bij eender welke aanbestedingsprocedure de voorbereiding in de periode vóór plaatsing van de overheidsopdracht cruciaal is. In wetgeving wordt daarover niks vastgelegd. Naast de keuze van de plaatsingsprocedure moet in deze fase de behoeftebepaling, een realistische inschatting van het budget en de omschrijving van de opdracht gebeuren. Alle voorwaarden en criteria die in verband met de opdracht worden vastgelegd, moeten verband houden met het voorwerp van de opdracht dat in die beginfase wordt bepaald.

Enkele interessante procedures en de kansen die zij bieden voor het stimuleren van circulariteit:

- de mededingingsprocedure met onderhandeling; Om de eerste fase van deze procedure te doen aanvangen, wordt een uitnodiging tot indienen van een aanvraag tot deelneming gepubliceerd. Geïnteresseerden kunnen een aanvraag indienen en de aanbesteder selecteert kandidaten op basis van de criteria in de opdrachtdocumenten. Bij aanvang van de tweede fase ontvangen enkel geselecteerde kandidaten een uitnodiging om een offerte in te dienen. Over (enkele van) deze offertes wordt onderhandeld, gericht op het aanpassen van de offertes aan de eisen die door de aanbesteder in de opdrachtdocumenten werd vermeld.

Het is belangrijk al een goed idee te hebben van het gewenste resultaat. De onderhandelingen moeten gericht zijn op het aanpassen van de offertes aan de eisen die door de aanbestedende in de opdrachtdocumenten werd vermeld. De minimumeisen en de gunningscriteria uit het oorspronkelijke bestek kunnen in principe geen verandering ondergaan tijdens de gevoerde onderhandelingen. De keuze voor de mededingingsprocedure met onderhandeling als plaatsingsprocedure wordt dus best voorafgegaan door een marktverkenning of grondig onderzoek. Het is ook aan te bevelen om als aanbestedende overheid externe begeleiding in te schakelen, die multidisciplinair advies kan verlenen. Dit kan helpen bij het bepalen en interpreteren van het juiste ambitieniveau, het bepalen van een gerichte focus en de vertaling ervan naar de juiste aanbestedingscriteria.

Hoewel de focus in gunningscriteria op functionaliteiten en gewenste prestaties in de opdrachtdocumenten de mogelijkheid vergroot om tot een geschikte en onderhandelde oplossing te komen, moet ervoor worden gewaakt dat niet te veel kan worden gevraagd van de geselecteerde kandidaten. De projectdefinitie moet duidelijk zijn. Dit is een document dat een inhoudelijk kader moet bevatten waarin de ambities van de opdrachtgever en de randvoorwaarden en helder beschreven worden. De projectdefinitie moet een referentiekader zijn tijdens het hele proces, zodat uitvoerders weten wat precies van hen verwacht wordt en zodat het uiteindelijke resultaat van de opdracht overeenstemt met de verwachtingen van de opdrachtgever.

Een betrokken inbreng van de geselecteerde kandidaten kan het eindresultaat verrijken. Hoewel een vergoeding voor gemaakte kosten niet standaard is, wordt dit wel best voorzien. Om tot goede circulaire oplossingen te komen die in de behoefte voorzien, wordt ook best wat meer tijd voorzien dan de wettelijk verplichte indientermijnen.

- de concurrentiegerichte dialoog: tweefasige procedure zoals hierboven toegelicht, maar anders dan bij de mededingingsprocedure met onderhandeling moet bij deze aanbestedingsprocedure nog geen offerte worden ingediend door de geselecteerden bij aanvang van de tweede fase. Er wordt niet onderhandeld op basis van een offerte, maar via een dialoog wordt naar een offerte/bestek toegewerkt. Het toepassingsgebied is beperkt en moet gemotiveerd worden (artikel 39 Overheidsopdrachtenwet). Er kan met opeenvolgende fasen worden gewerkt als dit in de opdrachtdocumenten wordt vermeld.

De concurrentiegerichte dialoog is vooral interessant als de aanbestedende overheid nog geen specificaties wil of kan vastleggen aan het begin van de gunningsprocedure en de verschillende opties wilt verkennen en verfijnen. Voor opdrachten met een circulaire component kan dit een oplossing bieden voor het gebrek aan technische en praktische kennis bij de aanbestedende; eisen kunnen nog aangepast worden gedurende de procedure.

Deze procedure kan in de praktijk een doorlooptijd van 6 tot 24 maanden beslaan en van uitvoerders worden al veel inspanningen verwacht vóór de eigenlijke gunning. Een vergoeding hiervoor kan worden afgesproken, maar dit is nog geen standaard praktijk. Het succes van deze procedure is erg afhankelijk van de betrokken partijen, hun bereidheid om mee te denken en wederzijds vertrouwen.

- het innovatiepartnerschap: kan enkel worden gebruikt wanneer er behoefte is aan "de toepassing van een nieuw of aanzienlijk verbeterd product, een nieuwe of aanzienlijk verbeterde dienst of een nieuw of aanzienlijk verbeterd proces." (artikel 2, 32 en 40 Overheidsopdrachtenwet).

Het partnerschap moet gericht zijn op de ontwikkeling van deze innovatieve producten of methodes, en de verwerving van de ontwikkelde producten of methodes. Het moet dus gaan om iets dat nog ontwikkeld moet worden, met een risico op mislukken. De aanbestedende overheid moet een marktstudie hebben verricht en daaruit hebben vastgesteld dat niet in haar behoefte kan worden voorzien met een oplossing die reeds op de markt voorhanden is. De gevallen waarin deze procedure kan worden toegepast zijn dus beperkt.

Het innovatiepartnerschap kan met één of meerdere partners worden afgesloten en verloopt gefaseerd, met tussentijdse doelen en vergoedingen. Het is daarbij steeds mogelijk om het partnerschap met één of meerdere partners na elke fase stop te zetten.

Net als bij de mededingingsprocedure met onderhandeling kan enkel onderhandeld worden met het oog op het aanpassen van de offertes aan de eisen die door de aanbesteder in de opdrachtdocumenten werd vermeld. Over de minimumeisen en de gunningscriteria wordt niet onderhandeld. De behoeften van de aanbesteder moeten in de opdrachtdocumenten voldoende nauwkeurig worden omschreven om potentiële inschrijvers in staat te stellen de aard en omvang van de uitdaging te begrijpen. Het identificeren van de behoefte bij aanvang van de procedure kan voor de aanbestedende overheid een te moeilijke oefening zijn. Bovendien komt innovatie met een onzekere duurtijd, en kan het moeilijk blijken om de duur van de procedure te begrenzen. Deze procedure kan ook mogelijke kandidaten afschrikken omdat ze bij deze procedure zwaar zullen moeten investeren in innovatie, zonder de garantie dat ze uiteindelijk de opdracht binnenhalen.

4. Hoe zit een bouwteam precies in elkaar en is dit de beste manier van samenwerken om circulariteit te garanderen?

Een bouwteam is één mogelijke manier om de samenwerking tussen de aanbestedende overheid en marktpartijen te organiseren. Basisuitgangspunt is dat afstand wordt genomen van de traditionele scheiding tussen ontwerp en uitvoering door de aannemer zo vroeg mogelijk bij het project te betrekken, zodat hij vanuit zijn uitvoeringsdeskundigheid advies kan geven op ontwerp.

Hoe een bouwteam precies wordt vormgegeven, is grotendeels vrij aan de betrokken partijen om contractueel te bepalen. Het wettelijk kader van de aannemingsovereenkomst (artikelen 1787 t.e.m. 1799 Burgerlijk Wetboek) kan houvast bieden voor de bouwteamovereenkomst, aangezien dit zowel van toepassing is op intellectuele prestaties (architect) als materiële handelingen (aannemer).

In Nederland bestaat de praktijk om in bouwteam te werken al langer. Voor het traditionele bouwteam bestaan er verschillende bouwteammodelovereenkomsten. Een bouwteamovereenkomst wordt gesloten tussen de bouwheer/opdrachtgever en de betrokken aannemer. De aannemer adviseert in een vroege ontwerpfasen en in ruil daarvoor wordt een exclusiviteitsrecht voor de aannemer om een prijsopofferte te maken als een definitief of uitvoeringsontwerp tot stand komt. Als overeenstemming kan worden bereikt over deze prijs en eventueel andere rand-/uitvoeringsvoorwaarden, komt de aannemingsovereenkomst tot stand. Er bestaat een verplichting om daadwerkelijk te onderhandelen, maar het exclusiviteitsrecht voor de aannemer is niet oneindig. Als de prijsvormingsfase niet tot een akkoord leidt, krijgt de aannemer normaliter een in de overeenkomst voorziene vergoeding. De overige betrokken partijen maken geen deel uit van deze bouwteamovereenkomst. Ze sluiten slechts een overeenkomst met hun eigen opdrachtgevers, bv. tussen de architect en de bouwheer/opdrachtgever. De overige betrokkenen maken dus wel deel uit van het bouwteam, maar niet van de bouwteamovereenkomst. Een overkoepelende overeenkomst die de verbintenissen uit verschillende overeenkomsten coördineert is mogelijk, maar niet noodzakelijk.

Werken met een bouwteam heeft niet automatisch tot gevolg dat een bepaalde mate van circulariteit gegarandeerd is. Deze werkwijze brengt wel enkele voordelen met zich mee die grotere kansen voor circulariteit bieden: er kan onder andere tijdens de ontwerpfasen al voordeel worden gehaald uit de specifieke uitvoerings- en kostendeskundigheid van professionele uitvoerders. Het gebrek aan absolute zekerheid over de uitvoering van de opdracht zorgt ervoor dat de aannemer gemotiveerd is om mee te denken om de doelen van de opdrachtgever te bereiken.

Relevante verwijzingen

- D. PETOSA, "Multidisciplinair (samen)werken in bouwteam. Een zoektocht naar de mogelijkheden en grenzen vanuit een rechtsvergelijkend perspectief"; NjW 2019, afl. 402, 358-369.
- T. MORTIER, Overheidsopdrachtenwetgeving anno 2021, Antwerpen, Intersentia, 2021, 733-735.
- Burgerlijk wetboek, BS 14 mei 2019.

5. Hoe ver kan men gaan met circulaire vereisten in het kader van selectiecriteria?

Selectiecriteria dienen om de bekwaamheid van kandidaten in te schatten om de opdracht tot een goed einde te brengen. De selectie gebeurt in twee stappen: eerst een controle op uitsluitingscriteria en vervolgens de kwalitatieve selectie. Die laatste categorie omvat economische en financiële draagkracht en de technische of beroepsbekwaamheid. De Overheidsopdrachtenwet bepaalt dat de aanbestedende overheid alleen deze criteria als voorwaarde voor deelname mag opleggen aan de kandidaten en inschrijvers.

In het kader van kwalitatieve selectie kan de aanbesteder circulaire overwegingen laten meespelen door het stellen van gerichte eisen omtrent de technische bekwaamheid van de deelnemer, bijvoorbeeld dat de inschrijvers door middel van referenties moeten aantonen dat ze reeds ervaring hebben met soortgelijke opdrachten van eenzelfde circulair niveau. Ook kunnen bijvoorbeeld vereisten gesteld worden omtrent de opleiding van het personeel van de opdrachtnemer. Er kan bijvoorbeeld ook gevraagd worden te verduidelijken op welke manier een onderneming systematische inspanningen levert om zijn prestaties op vlak van circulariteit te verbeteren.

Selectiecriteria kunnen uitsluitend betrekking hebben op de persoonlijke en kwalitatieve situatie van de deelnemers die meedingen naar de opdracht. Ze hebben dus niets te maken met de kwaliteit of de inhoud van hun offerte, en zijn dus duidelijk te onderscheiden van de technische specificaties, gunningscriteria en de uitvoeringsvoorwaarden.

De relevantie van elk gevraagd selectie criterium voor de beoogde opdracht moet duidelijk zijn, en er moet ook steeds worden nagegaan of elk selectie criterium redelijk en proportioneel is in verhouding tot het voorwerp van de opdracht. Zeker bij (toekomstige) officiële certificeringen moet voorzichtigheid aan de dag worden gelegd: het is belangrijk om na te gaan of er wel voldoende bedrijven zijn die over de gevraagde certificering beschikken om de eerlijke mededinging te waarborgen. In geval van circulair materiaalgebruik bijvoorbeeld en de systemen en technieken die dit toelaten, is het risico reëel dat slechts enkele of zelfs maar één kandidaat over de technische bekwaamheid beschikt als de selectiecriteria dit specifiek vereisen. Het is belangrijk om te verzekeren dat de selectiecriteria met betrekking tot circulariteit niet marktverstrend werken.

Relevante verwijzingen

- Overheidsopdrachtenwet: wet van 17 juni 2016 inzake overheidsopdrachten (BS 14 juli 2016) zoals gewijzigd door de wet van 7 april 2019 (BS 16 april 2019); artikel 71.
- T. MORTIER, Overheidsopdrachtenwetgeving anno 2021, Antwerpen, Intersentia, 2021, 232-234.

6. Wat zijn de termijnen voor referenties en zijn deze verlengbaar?

Referenties die de technische en beroepsbekwaamheid van de ondernemer kunnen bewijzen, moeten bij een overheidsopdracht voor werken in principe betrekking hebben op uitgevoerde opdrachten van de laatste vijf jaar, en voor opdrachten voor leveringen of diensten van de laatste drie jaar.

De aanbestedende overheid kan in de opdrachtdocumenten aangeven dat bewijselementen van relevante werken/leveringen/diensten die naargelang het geval al langer dan vijf jaar of drie jaar (voor leveringen of diensten) geleden zijn verricht, toch in aanmerking kunnen worden genomen, indien dit noodzakelijk is om een toereikend mededingingsniveau te waarborgen.

Relevante verwijzingen

- Koninklijk besluit van 18 april 2017 plaatsing overheidsopdrachten in de klassieke sectoren, BS 9 mei 2017, artikel 68.

7. Wat is het verschil tussen het implementeren van circulariteit in technische specificaties vs. gunningscriteria?

De technische specificaties bepalen de strikte minimumeisen waaraan het voorwerp van een opdracht moet voldoen. Hierin kunnen de vereiste kenmerken omschreven worden van de te gebruiken methodes of materialen of de gewenste prestaties. De omschrijving van technische eisen kan functioneel zijn en moet gebeuren op zo'n manier dat ze objectief controleerbaar zijn. De aanbestedende overheid kan hierin met andere woorden haar "must-haves" voor het project vervatten. Een offerte moet verplicht aan elk van deze technische eisen voldoen.

Aan de andere kant is er verderop in het bestek plaats voor de "nice-to-haves" in de vorm van gunningscriteria. De aanbestedende overheid heeft bij het bepalen van gunningscriteria een grote beoordelingsvrijheid voor zover de criteria verband houden met het voorwerp van de opdracht. De enige beperkingen zijn de modaliteiten van de opdracht zoals omschreven in de opdrachtdocumenten en de algemene beginselen zoals opgenomen in de Overheidsopdrachtenwet.

Bij de keuze en het formuleren van gunningscriteria moet erop worden gelet dat ze aansluiten bij het doel, de kenmerken en de specifieke aard van de opdracht, en dat ze objectief en precies van aard moeten zijn. Ze moeten een rangschikking mogelijk maken van alle ondernemingen die geselecteerd werden en voldoen aan de technische specificaties.

Door op deze manier absolute circulaire minimumeisen en andere circulaire wensen in de opdrachtdocumenten vast te leggen, kunnen projectspecifieke accenten worden gelegd. Hoe minder technische specificaties in de opdrachtdocumenten, hoe meer inbreng van de kandidaten wordt verwacht gedurende de gunningsfase, die het project misschien kan verrijken. Anderzijds kan door middel van technische specificaties een minimum aan circulariteit worden opgelegd. Welke werkwijze voorkeur geniet zal afhankelijk zijn van het concrete project.

8. Is het mogelijk om een project enkel te gunnen op basis van kwalitatieve aspecten?

De gunning van een opdracht gebeurt op basis van de "economisch meest voordelige offerte". Op grond van artikel 81 Overheidsopdrachtenwet kan dit op drie verschillende manieren worden vastgesteld:

- Op basis van de prijs, als enige gunningscriterium;
- Op basis van de kosten, rekening houdend met de kosteneffectiviteit. Hieronder kunnen ook de levenscycluskosten worden begrepen;
- Op basis van de beste prijs-kwaliteitsverhouding.

Een element dat betrekking heeft op de prijs/kosten is in elk geval verplicht, maar er kan bijvoorbeeld wel worden gewerkt met een plafondbudget zodat de focus verder kan gaan naar kwaliteit en duurzaamheid.

De weging van gunningscriteria is in elk geval een oefening die aandacht vraagt, en is erg afhankelijk van het voorwerp van de opdracht. Als het criterium 'prijs' een te hoog gewicht krijgt zal het de andere criteria overstemmen, maar als het een te laag gewicht meekrijgt (en de prijs niet wordt begrensd) bestaat het risico dat de prijzen de hoogte ingaan en dat op basis van de andere criteria gegund zal moeten worden aan een inschrijver die te duur is. In elk geval kan worden aangeraden met verschillende kwalitatieve gunningscriteria te werken, zodat ook een aspect als circulariteit vanuit meerdere invalshoeken kan worden beoordeeld.

Een andere denkpiste is dat gunning op basis van levenscycluskosten als enig criterium voldoende zou kunnen zijn om circulariteit in een opdracht te integreren. Een vergelijking op basis van levenscycluskosten kan veel elementen omvatten, zoals onderhoudskosten, recyclingkosten en zelfs kosten die voortvloeien uit externe milieueffecten. Op die manier zou de keuze wel moeten gaan naar het product met de meest duurzame levensloop.

Relevante verwijzingen

- Overheidsopdrachtenwet: wet van 17 juni 2016 inzake overheidsopdrachten (BS 14 juli 2016) zoals gewijzigd door de wet van 7 april 2019 (BS 16 april 2019); artikel 81 en 82.

Andere regelgeving

9. Is een regelluwe zone mogelijk voor de schaal van één project, bijvoorbeeld een blok van “experimentele-circulaire” huizen van sociale woningbouw?

Een regelluwe zone (RLZ) wordt gedefinieerd als “tijdelijke regelgeving met een geldingsduur van maximaal tien jaar, die bestaande regelgeving voor een specifieke ruimte of voor een specifieke doelgroep of in een specifieke situatie buiten toepassing stelt” (artikel III.119 Bestuursdecreet). Deze specifieke ruimte kan beperkt zijn tot één enkel project of bouwwerk.

Voor elke RLZ moeten de volgende elementen worden vastgelegd (artikel III.120 Bestuursdecreet): de inhoud en het toepassingsgebied, motivering en doelstelling, tijdsduur en voorwaarden voor verlenging of vroegtijdige beëindiging, wijze van evaluatie en de voorwaarden en modaliteiten van een eventuele financiële tegemoetkoming bij beëindiging (met name wanneer na de experimenteertijd de bestaande regelgeving toch behouden blijft).

Naast bovenvermelde algemene bepalingen bestaan er ook enkele domeinspecifieke decreten met bepalingen die alleen daarop van toepassing zijn, onder andere voor energie, mobiliteit en wonen. Deze decreten bevatten telkens specifieke voorwaarden die niet op andere rechtsdomeinen kunnen worden toegepast en impliceren ook dat de overheid de noodzaak erkent om in bepaalde gevallen bijvoorbeeld de energieregelgeving gedeeltelijk buiten toepassing te stellen.

Of van bepaalde wetsartikelen kan worden afgeweken in een regelluwe zone, is onderworpen aan verschillende strikte voorwaarden:

- Een bepaalde termijn (standaard 5 jaar, mogelijk verlengbaar tot 10 jaar);
- Een duidelijke en goed onderbouwde doelstelling: het toepassingsgebied (ruimte, doelgroep of situatie) moet specifiek zijn en beperkt tot het hoogstnodige;
- Enkel afwijken van de wettelijke bepalingen die hoogstnoodzakelijk zijn om het project te kunnen realiseren. Er kan dus geen aanvraag worden gedaan voor het tijdelijk buiten toepassing stellen van “alle regels die in de weg staan van experimenteel-circulaire sociale woningbouw”. Per concreet project moet specifiek worden nagegaan welke artikelen van bijvoorbeeld vergunningsrecht, wonen, aanbestedingsrecht,... leiden tot de onmogelijkheid om het concrete project te realiseren. Een regelluwe zone mag maar toegekend worden voor de afwijking van wetsartikelen die absoluut nodig zijn voor de realisatie van het project, en mag dus geen ruimere vrijstelling bieden;
- De toekenning van een regelluwe zone is een gunst die door het bevoegde kabinet verleend moet worden. Aansluiten bij een concreet deel van de huidige beleidsvisie van de Vlaamse regering en aantonen dat de regelluwe zone voor het project kan resulteren in een toekomstige wetswijziging met een bepaalde meerwaarde, biedt de grootste garantie op succes. Maar zelfs met een grondig gemotiveerde aanvraag, is het verkrijgen van een regelluwe zone nooit gegarandeerd. Het is ook belangrijk om alle stakeholders te betrekken bij dossier vóór de indiening van een aanvraag tot regelluwe zone, onder andere de vergunningverlenende overheid en adviesverlenende instanties.

Relevante verwijzingen

- Bestuursdecreet van 7 december 2018, BS 19 december 2018

10. Welke kansen biedt het inzetten van sociale maatwerkbedrijven voor voorafgaande sloop en demontage?

Artikel 15 Overheidsopdrachtenwet voorziet de mogelijkheid dat een aanbestedende overheid de toegang tot een plaatsingsprocedure kan voorbehouden aan "sociale werkplaatsen en aan ondernemers die de maatschappelijke en professionele integratie van gehandicapten of kansarmen tot doel hebben, of de uitvoering van deze opdrachten voorbehouden in het kader van programma's voor beschermde arbeid, mits ten minste dertig procent van de werknemers van deze werkplaatsen, ondernemingen of programma's gehandicapte of kansarme werknemers zijn."

Belangrijker dan de benaming van het sociale maatwerkbedrijf is dat men steeds dient na te gaan of de werkplaats aan de bovenstaande voorwaarden voldoet.

Dit 'voorbehouden' karakter zorgt ervoor dat de openbare of niet-openbare procedure moet worden toegepast. De mededingingsprocedure met onderhandeling kan enkel maar worden gebruikt voor dergelijke voorbehouden opdrachten wanneer het geraamde bedrag van de opdracht lager is dan de voor de Europese bekendmaking bepaalde drempel (artikel 38 §1, 1°, e Overheidsopdrachtenwet).

De mogelijkheid voor een aanbestedende overheid om in de aanbestedingsdocumenten te bepalen dat de opdracht enkel toegankelijk is voor zulke sociale maatwerkbedrijven, is een in de wet voorziene mogelijkheid voor een overheidsinstantie om kansen op de arbeidsmarkt te stimuleren. Het ultieme doel is uiteindelijk een duurzame samenleving, met een sociale, economische en ecologische component.

Circulariteit is slechts één van de middelen om een meer duurzame samenleving te bewerkstelligen; de hier uiteengezette mogelijkheid om sociaal werk te stimuleren door middel van overheidsopdrachten is erg gunstig voor het sociale aspect van een duurzame samenleving.

Verwarring is mogelijk met het gunstregime dat bestaat voor "sociale en specifieke diensten". Deze categorie bestaat enkel uit de diensten die uitdrukkelijk worden opgesomd in bijlage 3 bij de Overheidsopdrachtenwet, het gaat bijvoorbeeld om gezondheidszorg, uitkeringsdiensten, postdiensten,... Voor deze diensten kan een aanbestedende overheid beroep doen op de onderhandelingsprocedure zonder voorafgaande bekendmaking indien het geraamde bedrag van de opdracht lager ligt dan 750.000 euro. Daarnaast kan de aanbestedende overheid, ongeacht of de geraamde waarde het drempelbedrag wel of niet overschrijdt, ook een sui generis-procedure of een vereenvoudigde onderhandelingsprocedure met voorafgaande bekendmaking uitschrijven.

Kris Blykers, BLIEBERG architects of a circular economy

www.blieberg.eu

kris@blieberg.eu

+32 (0)475 58 24 28